

ਅਲਫ਼
ਮਦ ਆ

ਅਲਫ਼

ਬੇ ਬੇ ਖੇ ਖੇ ਤੇ ਤੇ ਸੇ ਸੇ

ਜੀਮ ਜੀਮ ਚੇ ਚੇ ਹੇ ਹੇ ਖੇ ਖੇ

ਦਾਲ ਦਾਲ ਡਾਲ ਡਾਲ ਜ਼ਾਲ ਜ਼ਾਲ ਰੇ ਰੇ ਅਲੇ ਅਲੇ ਜੇ ਜੇ ਝੇ ਝੇ

ਸੀਨ ਸੀਨ ਸ਼ੀਨ ਸ਼ੀਨ ਸੁਆਦ ਸੁਆਦ ਤੇਏ ਤੇਏ ਜ਼ੋਏ ਜ਼ੋਏ

ਮੈਨ ਮੈਨ ਗੈਨ ਗੈਨ ਕੈਨ ਕੈਨ ਕਾਫ਼ ਕਾਫ਼ ਗਾਫ਼ ਗਾਫ਼

ਲਾਮ ਲਾਮ ਮੀਮ ਮੀਮ ਨੂਨ ਨੂਨ ਵਾਓ ਵਾਓ ਹੇ ਹੇ ਹਮਜ਼ਾ ਹਮਜ਼ਾ

ਯੇ ਯੇ ਯੋ ਯੋ

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ
ਸ਼ੈਲੀ

حروف کی پہچان

ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਖੀ ਖੱਬੇ ਤੋਂ ਸੱਜੇ ਵੱਲ ਲਿਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਿਖੀ ਵਿੱਚਲੇ ਸਾਰੇ ਅੱਖਰ ਆਪਣੀਆਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਖਾਸ ਧੁਨੀਆਂ ਜਾਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। English language ਵੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਖੀ ਵਾਂਗ ਸੱਜੇ ਤੋਂ ਖੱਬੇ ਵੱਲ ਲਿਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਨ ਜਿਵੇਂ 'c' ਕਿਤੇ 'ਕ' ਅਤੇ ਕਿਸੇ 'ਸ' ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਕਿਉਂ, ਇਸ ਦੇ ਕੋਈ ਖਾਸ ਲਿਖਤੀ ਨਿਯਮ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ ਪਰ ਅਭਿਆਸ ਨਾਲ ਸਭ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਰਦੂ ਭਾਸ਼ਾ (ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਲਿਖੀ) ਵਿੱਚ 'ਸ', 'ਕ', 'ਤ', 'ਜ' ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਅੱਖਰ ਹਨ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਕੋਂ ਬਾਰੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਅਭਿਆਸ ਨਾਲ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ ਸੱਜਣ ਅਭਿਆਸ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ, ਹਰ ਭਾਸ਼ਾ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸਿੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਅਬਰਾ ਕੇ ਜਾਂ ਔਖੀ ਸਮਝਕੇ ਅਭਿਆਸ ਨਾ ਛੱਡਣ, ਉਰਦੂ ਭਾਸ਼ਾ ਤਾਂ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੌਖੀ ਹੈ। ਉਰਦੂ/ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਦੀ ਵਰਨਮਾਲਾ ਯਾਦ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਉੱਪਰ ਜਾਂ ਥੱਲੇ ਲੱਗੀਆਂ ਬਿੰਦੀਆਂ (ਨੁਕਤੇ) ਨੂੰ ਧਿਆਨ 'ਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ। ਪਹਿਲੇ ਆਪਾਂ ਉਰਦੂ ਵਰਨਮਾਲਾ ਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਰੂਪ ਸਿੱਖਾਂਗੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਛੋਟਾ ਰੂਪ। ਇਹ ਸਭ ਸਹਿਜਤਾ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਾਅ ਦਰ ਪੜ੍ਹਾਅ ਚੱਲਦਾ ਰਹੇਗਾ। ਅੱਜ ਆਪਾਂ ਉਰਦੂ ਵਰਨਮਾਲਾ ਦੇ ਕੁੱਲ 37 ਅੱਖਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਹਿਲੇ 10 ਅੱਖਰਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਾਂਗੇ ----- (1)

ਉਰਦੂ ਧੁਨੀਆਂ ਦਾ ਸਮਾਨੀਤਰ ਰੂਪ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਖੀ

। ਅ/ਆ/ੲ, (ੲ)

ب ب

پ پ

ت ت

ٹ ٹ

ث س

ج س

چ ਚ

ح ਹ

خ ਖ

د ਢ

ڈ ਡ

ز ਜ

ر ਰ

ڑ ਜ਼

س ਜ਼

ش ਜ਼

س ਸ

ش ਸ਼

س ਸ

س ਸ

ض ਜ਼

ب ਤ

ب ਜ਼

ع ਅ/(ਇ)

غ ਗ

ف ਫ਼

ق ਕ਼

ک ਕ

گ ਗ

ل ਲ

م ਮ

ن ਨ

و ਵ/ਯ (ਹੋੜਾ)

و ਹ/ੲ (ਕੈਲ)

ۛ/ۛ ਯ/ੳ/ੲ

। ਅ

। ੲ

ਜ਼ੇਰ = ਸਿਹਾਰੀ

ਜ਼ਿਹਾਰੀ

و = ਐਕਜ਼

و = ਦੁਲੈਕਜ਼

ۛ = ੳ ਲਾਂ

ۛ = ਦੁਲਾਵਾਂ

و = ੳ

و = ੲ

ਉਹਦੁ ਵਰਨਮਾਲਾ ਨੂੰ ਸੱਜੇ ਤੋਂ ਖੱਬੇ ਵੱਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਵੇ।

ਅਲਫ਼ ਦੇ ਉਪਰ ਲੱਗੇ (੨)
ਇਸ ਚਿੰਨ ਨੂੰ ਮਦ ਕਿਹਾ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ:— ਅਲਫ਼ ਮਦ—ਆ

ਅਲਫ਼

‘ਬੇ’ ਵਿੱਚ ਅੱਖਰ ਦੇ ਹੇਠਾ ਇਕ ਨੁਕਤਾ .
ਲੱਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਬੇ

‘ਪੇ’ ਵਿੱਚ ਅੱਖਰ ਦੇ ਥੱਲੇ ਇਸ ਰੂਪ ਵਿੱਚ
:: ਤਿੰਨ ਨੁਕਤੇ ਲੱਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪੇ

‘ਤੇ’ ਵਿੱਚ ਅੱਖਰ ਦੇ ਉੱਤੇ ਦੋ ਨੁਕਤੇ ..
ਲੱਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਤੇ

‘ਟੇ’ ਵਿੱਚ ਅੱਖਰ ਦੇ ਉੱਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਛੋਟੀ
ਬੀ ਵਰਗਾ ਚਿੰਨ b ਲੱਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਟੇ

‘ਸੇ’ ਵਿੱਚ ‘ਪੇ’ ਦੇ ਉੱਲਟ ਉੱਪਰ ਤਿੰਨ ਨੁਕਤੇ
:: ਲਗਦੇ ਹਨ।

ਸੇ

‘ਜੀਮ’ ਇਸ ਦੀ ਬਣਤਰ ਚਿੱਤਰ
ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਤਰਾਂ ਹੈ
ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨੁਕਤਾ .
ਹੇਠਾਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

ਜੀਮ

‘ਚੇ’— ਇਸ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਨੁਕਤੇ ::
ਲਗਦੇ ਹਨ।

ਚੇ

‘ਹੇ’— ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਨੁਕਤਾ
ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ।

ਹੇ

‘ਖੇ’ ਇਸ ਵਿੱਚ ਉੱਪਰ ਵੱਲ ਇੱਕ
ਨੁਕਤਾ . ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

ਖੇ

ਸੇ ਏ ਓ ਘੇ ਬੇ ਅਲਫ

ਪਿਛਲੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਦੀ
ਦੁਹਰਾਈ

ਓ ਓ ਓ ਓ
ਖੇ ਚੇ ਚੇ ਜੀਮ

ਯੇਅ ਯੇ ਅਯੇ ਰੇ ਜਾਲ ਡਾਲ ਦਾਲ

ਖੁੱਠੀ ਸੀ) ਵਰਗੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਵਰਗੇ ਗੋਲ
ਇਸ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਦਾਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਦਾਲ)

(') ਦਾਲ) ਦੇ ਉੱਪਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਛੋਟੀ
b ਜੋ ਚੇਠਾਂ ਤਿੱਖੀ ਨੋਕ ਵਾਲੀ ਏ ਲਗਣ
ਵਾਲਾ ਅੱਖਰ ਡਾਲ ਹੈ। ਡਾਲ)

ਦਾਲ ਦੇ ਉੱਪਰ ਨੁਕਤਾ • ਲੱਗਣ ਤੇ
ਇਸ ਨੂੰ ਜਾਲ) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਾਲ)

ਰੇ)

) — ਇਸ ਨੂੰ ਰੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।)

ਜੇ ਕਰ ਰੇ) ਦੇ ਉੱਪਰ ਛੋਟੀ ਬੀ b ਵਰਗਾ
ਚਿੰਨ੍ਹ ਲੱਗਿਆ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਅੱਖਰ
ਅਯੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।)

ਜੇਕਰ ਰੇ) ਦੇ ਉੱਪਰ ਨੁਕਤਾ • ਲੱਗਿਆ
ਹੋਵੇ ਤਾਂ) ਯੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।)

ਜੇਕਰ) ਦੇ ਉੱਪਰ ਤਿੰਨ ਨੁਕਤੇ ∴ ਇਸ
ਮੁਕਰ) ਲੱਗੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਇਸ ਅੱਖਰ ਨੂੰ
ਯੇਅ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।)

ਜੇਕਰ ਸਿੱਖ ਸੋਖੀ

ਸ਼	ਫ	ਤ	ਪ	ਬ	।
ਸ਼	ਫ	ਤ	ਪ	ਬ	ਅਲਫ
ਜ	ਡ	ਦ	ਛ	ਝ	ਜ਼
ਜਲ	ਡਲ	ਦਲ	ਖੇ	ਹੇ	ਚੇ
			ਯੇ	ਯੇ	ਅਯੇ
					ਰੇ

(ਪਿਛਲੇ ਕੰਮ ਦੀ ਦੁਹਰਾਈ)

ਸ਼ੀਨ ਦੇ ਉੱਪਰ
ਤਿੰਨ ਬਿੰਦੀਆਂ :: ਸ਼ੀਨ
ਲਗਣ ਨਾਲ ਇਹ ਸ਼ੀਨ
ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ੀਨ

ਸੁਆਦ ਦੇ ਉੱਪਰ
ਬਿੰਦੀ/ਨੁਕਤਾ ਲੱਗਣ ਨਾਲ
ਇਹ ਜੁਆਦ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜੁਆਦ ਸੁਆਦ

ਇਸ ਦਾ ਅਕਾਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਛੋਟੀ
ਬੀ b ਵਰਗਾ ਪਰ ਹੇਠੋਂ ਨੋਕਦਾਰ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਤੇਏ b

ਜੇਕਰ ਤੇਏ b ਦੇ ਉੱਪਰ ਨੁਕਤਾ/ਬਿੰਦੀ
ਲੱਗੀ ਹੋਵੇ b ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਜੋਏ ਕਿਹਾ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜੋਏ b

1. ਅਲਫ਼
 2. ਬ
 3. ਪ
 4. ਤ
 5. ਟ
 6. ਸ
 7. ਜੀਮ
 8. ਚ
 9. ਚੇ
 10. ਖੇ
 11. ਦਾਲ
 12. ਡਾਲ
 13. ਜ਼ਾਲ
 14. ਜ਼ੇ
 15. ਜ਼ੇ
 16. ਜ਼ੇ
 17. ਜ਼ੇ
 18. ਜ਼ੇ

ਜੇਕਰ ਐਨ ਦੇ ਉੱਪਰ
 ਬਿੰਦੀ / ਨੁਕਤਾ ਲੱਗਿਆ
 ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਗੈਨ
 ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਐਨ ਗੈਨ

ਜੇਕਰ ਦੇ ਉੱਪਰ ਇੱਕ ਨੁਕਤਾ / ਬਿੰਦੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ
 ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜੇਕਰ ਦੇ ਉੱਪਰ ਦੋ ਨੁਕਤੇ ਲੱਗੇ ਹੋਣ ਤਾਂ
 ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗਾਫ਼ ਕਾਫ਼

ਮੀਮ ਲਾਮ

ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਲਿਖਤੀ
 ਅਤੇ ਮੌਖਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

ਅਲਫ਼ ਬੇ ਪ ਖੇ ਤੇ ਥ ਜੇ ਥ
 ਜੀਮ ਚੇ ਚੇ ਚੇ ਚੇ ਚੇ ਚੇ
 ਸੀਨ ਸੀਨ ਸੀਨ ਸੀਨ ਸੀਨ ਸੀਨ
 ਕਾਫ਼ ਗਾਫ਼ ਲਾਮ ਮੀਮ ਨੂਨ
 ਹਮਜ਼ਾ ਵਾਓ

ਛੋਟੀ ਯੇ

ਵੱਡੀ ਯੇ।

ਉਰਦੂ ਦੀ ਵਰਨਮਾਲਾ ਖੂਬੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਜੀ।
ਇਸ ਦੇ ਹਰਫ਼ਾਂ (ਅੱਖਰਾਂ) ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਅਤੇ
ਲਿਖਤੀ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਪਾਠਾਂ ਵਿੱਚ ਉਰਦੂ
ਵਰਨਮਾਲਾ ਦੇ ਛੋਟੇ ਰੂਪਾਂ ਬਾਰੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ
ਕੁਝ ਦਿਨ ਅਭਿਆਸ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਤੋਂ
ਬਾਦ ਲਗਾਂ, ਲਗਾਖਰ, ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਬਾਰੇ
ਜਾਣਾਂਗੇ। ਅਭਿਆਸ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ।

(6)

ਉਰਦੂ ਦੀ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਲਿਖਣ ਸਮੇਂ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਛੋਟੇ ਰੂਪ ਨਾਲ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਰੂਪ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਾਕ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਡੰਡੀ (।) ਜਾਂ ਫੁੱਲ ਸਟਾਪ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ - ਚਿੰਨ੍ਹ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

ਉਰਦੂ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਦੇ ਅੱਖਰ ਗਿਆਨ ਖੂਬਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਜੋ ਅਗਲੇ ਪਾਠਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਾਂ ਅੱਖਰ ਦਾ ਛੋਟਾ ਰੂਪ, ਇਸ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਾਂਗੇ -

ਅੱਖਰ ਦੇ ਛੋਟੇ ਰੂਪ — ਅਵਾਜ਼ — ਅੱਖਰ

ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਛੋਟਾ ਰੂਪ ਨਹੀਂ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਕੰਨਾ ਅੱਖਰ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਪਰ ਉਰਦੂ ਵਿੱਚ ਉੱਪਰ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਅ
ਅਤੇ ਕੰਨਾ
ਦੀ ਅਵਾਜ਼

|
ਅਲਫ਼

ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਛੋਟਾ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਆ

↑
ਅਲਫ਼ ਮਦ

ੲ ۃ

ਬ

[
ਬੇ

ۄ ۆ

ਪ

[
ਪੇ

ਛੋਟੇ ਰੂਪ

ਅਵਾਜ਼

ਅੱਖਰ

ਤ ਟ

ਤ

ਤੇ ਟ

ਫ ਫ

ਫ

ਫੇ ਫ

ਸ਼ ਸ਼

ਸ

ਸੇ ਸ਼

ਯ ਯ

ਜ

ਜੀਅ ਯ

ਯ ਯ

ਚ

ਚੇ ਚ

ਹ ਹ

ਹ

ਹੇ ਹ

ਖ ਖ

ਖ

ਖੇ ਖ

ਇਹਨਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

ਅੱਗੇ ਚੱਲ ਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਈ ਅੱਖਰ ਅਜਿਹੇ ਮਿਲਣਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀਆਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਹ ਫ਼ਾਰਸੀ ਅਤੇ ਉਰਦੂ ਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਇਲਾਕਈ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਉਚਾਰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੈ, ਨਵੇਂ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ ਸੋਜਣ ਹੁਣੇ ਤੋਂ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ/ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ 'ਚ ਨਾ ਉਲਥਣ, ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਅਭਿਆਸ ਜਾਰੀ ਰੱਖੋਗੇ, 80% ਧੁਨੀਆਂ ਦਾ ਆਪੋ ਪਰਾ ਲੱਗਦਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਅੱਖਰਾਂ (c, s, f, ph. ਵਾਂਗ) ਅਗਲੇ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸਭ ਸਮਝ ਆਉਂਦਾ ਰਹੇਗਾ।

ਭਾਗੇ ਰੂਪ

ਇਹ ਸਾਰੇ ਅੱਖਰ (ਿ ਿ ਿ ਿ ਿ ਿ)
 ਅਜਾਦ ਅੱਖਰ ਹਨ । ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ
 ਧੁਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ
 ਸਮੇਂ ਇਹਨਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਸਮੇਂ
 ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਦੂਸਰਾ ਅੱਖਰ ਸਾਂ ਅਲਟ
 ਵੀ ਨਹੀਂ ਸ਼ੁਰੂ ਸਾਂਦੀ ।

ਅਵਾਜ਼

ਅੱਖਰ

ਦ

)

ਦਾਲ

ਭ

)

ਡਾਲ

ਜ

;

ਜਾਲ

ਰ

)

ਰੇ

ਸ਼

)

ਅੜੇ

ਯ / ਜ

;

ਯੇ

ਯੇ

;

ਯੇਅ

ਇਹਨਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਬਣਾਵਟ ਵਿੱਚ
 ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਹੀ ਫਰਕ ਹੈ
 ਗੁਲਾਈ ਵਾਲੇ
 ਹਨ ।) ← ਿ ਿ)

ਇਹਨਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਬਣਾਵਟ ਵਿੱਚ ਨੁੱਕਰ ਜਾਂ
 ਕੋਣ ਬਣਦਾ ਹੈ ।) ← ਿ ਿ)

ਅੱਖਰ

ਅਵਾਜ਼

ਛੋਟਾ ਰੂਪ

س س

ਸ

س
ਸੀਨ

ش ش

ਸ਼

ش
ਸ਼ੀਨ

ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸੇਖੀ
94171 66386

ص

ਸ

ص
ਸੁਆਦ

ض

ਜ਼

ض
ਜ਼ਆਦ

ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ
ਛੋਟਾ ਰੂਪ ਨਹੀਂ
ਪਰ ਇਹ 'ਤ' ਦੀ
ਤਲਵੀਂ ਅਵਾਜ਼
ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਤ

ب
ਤੇਏ

ਜ਼

ਇਸ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ
ਛੋਟਾ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ب
ਜ਼ੋਏ

ਛੋਟਾ ਰੂਪ

ਅਵਾਜ਼

ਅੱਖਰ

ع ع

ਅ / ਇ

ع

ਐਨ

غ غ

ਗ

غ

ਗੈਨ

ف ف

ਫ

ف

ਫੈ

ق ق

'ਕ'
ਦੀ ਤਾਲਵੀ
ਅਵਾਜ਼

ق

ਕੁਆਫ਼

ك ك

ਕ

ك

ਕਾਫ਼

گ گ

ਗ

گ

ਗਾਫ਼

ل

ਲ

ل

ਲਾਮ

ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸੋਖੀ

94171 66386

ਛੋਟਾ ਰੂਪ

ਅਵਾਜ਼

ਅੱਖਰ

ੴ

ਮ

ਮੀਮ

ਨ

ਨ

ਨੂਨ

ਹਮਜ਼ਾ

ਹੇ

ਵਾਓ

ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਛੋਟਾ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੰਘ ਸੇਧੀ

94171 66386

ੴ

ਬਿਹਾਰੀ ਦੀ
ਅਵਾਜ਼

ਛੋਟੀ ਯੇ

ਸਿਹਾਰੀ ਅਤੇ
ਲਾਂ ਿ ਦੀ
ਅਵਾਜ਼

ਵੱਡੀ ਯੇ

ਹੁਣ ਤੱਕ ਆਪਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ
ਛੋਟੇ ਰੂਪ ਬਾਰੇ ਜਾਣ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ। ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ
ਸ਼ਬਦ ਬਣਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸਾਰਥਿਕ ਇਕੱਠ
ਵਾਕ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਸ਼ਾਰਤ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਲਈ
ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਜੋ ਅਸੀਂ
ਪੜ੍ਹਾਅ ਦਰ ਪੜ੍ਹਾਅ ਅਗਲੇ ਪਾਠਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂਗੇ।

ਅਲਫ਼ 'ਅ' ਦੀ ਅਵਜ਼ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ,
 ਪਰ ਜੇਕਰ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਹੋਰ
 ਵਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲੱਗਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੰਨੇ ਦਾ
 ਕੰਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਹਲਕੀ ਜਿਹੀ ਆ ਦੀ ਅਵਜ਼ ਪ੍ਰਗਟ
 ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਅਲਫ਼ ਦੇ ਉੱਪਰ ਮਦ - $\bar{\text{ا}}$ ਲੱਗੀ
 ਹੋਵੇ (ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਲਗਦੀ ਹੈ।) ਤਾਂ
 'ਆ' (ਅ + $\bar{\text{ا}}$) ਦੀ ਅਵਜ਼ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀ ਹੈ।

$\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$
 ਮਾਮ ਮਾਬ ਮਾਸ ਮਾਨ ਮਾਖ

$\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$
 ਆ ਆ ਆ ਆ ਆ

$\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$
 ਬਾ ਬਾ ਬਾ ਬਾ ਬਾ

$\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$
 ਬਾ ਬਾ ਬਾ ਬਾ ਬਾ

$\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$
 ਚਾ ਚਾ ਚਾ ਚਾ ਚਾ

$\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$
 ਚਾ ਚਾ ਚਾ ਚਾ ਚਾ

$\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$
 ਸਾ ਸਾ ਸਾ ਸਾ ਸਾ

$\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$
 ਸਾ ਸਾ ਸਾ ਸਾ ਸਾ

$\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$
 ਸ਼ਾ ਸ਼ਾ ਸ਼ਾ ਸ਼ਾ ਸ਼ਾ

ਇਹ ਅਜ਼ਾਦ ਅੱਖਰ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਅਲਫ਼ ਨੂੰ ਨਹੀਂ
 ਜੋੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਸਿਰਫ਼ ਬੋਲੀ ਜਿਹੀ ਵਿੱਚ ਛੱਡ ਕੇ
 ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ- $\bar{\text{ا}}$ ਦਾ $\bar{\text{ا}}$ ਗ $\bar{\text{ا}}$ ਤਾ

$\bar{\text{ا}}$ $\bar{\text{ا}}$
 ਦਾ ਦਾ

ਅਲਫ਼ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ :-

.....	ਆਨਾ	ਪਤ	ਪਾਪਾ
.....	ਤਾਜ	ਬਾਟ	ਬਾਬਾ
.....	ਦਾਦ	ਚਾਚਾ	ਚਾਟ
.....	ਚਾਰ	ਦਾਦਾ	ਦਾਬ
.....	ਤਾਰਾ	ਚਾਰ	ਰਾਤ
.....	ਸ਼ਾਦ	ਸ਼ਾਤ	ਪਾਸ
.....	ਜ਼ਾਤ	ਖ਼ਾਸ	ਜ਼ਾਦ
.....	ਆਦ	ਜ਼ਾਲਮ	ਤਾਲਬ
.....	ਆਕਾ	ਆਗਾ	ਬਾਗ਼
.....	ਵਾਰਸ	ਫ਼ਾਸ	ਫ਼ਾਸ
.....	ਕਾਸ਼	ਹਵਾ	ਵਾਲਾ
.....	ਸਾਤ	ਕਮ	ਲਾਮ

ਸ਼ਾਹੀ ਸਿੱਖੀ
94171 66386

ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।
ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰਨ ਅਨੁਸਾਰ
ਲਿਖਣ ਸਮੇਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਲਿਖੇ ਜਾਣਗੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ
ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਤੇ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਲਥਿਆ
ਨਾ ਜਾਵੇ।

ਉਰਦੂ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲਫਜ਼ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜੋ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਾਂਗ ਅਭਿਆਸ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਧੁਰਾ ਪਠਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਰਦੂ ਭਾਸ਼ਾ ਪੰਜਾਬੀ, ਹਿੰਦੀ, ਅਰਬੀ ਅਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੀਆਂ ਇਲਾਕਈ ਬੋਲੀਆਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਹੈ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਈ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਪੈਣਾ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ। ਅਭਿਆਸ ਨਾਲ ਪ੍ਰਯੋਗਤਾ ਆ ਜਾਵੇਗੀ। ਹੁਣ ਆਪਾਂ ਇਸ ਦੇ ਆਮ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਲਗਾਂ ਅਤੇ ਲਗਾਖਰਾਂ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਬਾਰੇ ਜਾਣਾਂਗੇ।

1. ਜ਼ਬਰ :- ز ਇਹ ਅੱਖਰ ਦੇ ਉੱਪਰ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ — ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਹਲਕੇ ਅੱਧਰ ਵਰਗੀ ਹੈ ਜੋ ਅੱਖਰ 'ਤੇ ਹਲਕਾ ਜਿਹਾ ਦਬਾਓ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ :- رَب رَ ب رَ

ر	س	ك	س	ر	ا
ਡਰ	ਸੱਚ	ਕੱਲ	ਸੱਬ	ਰੱਬ	ਅੱਬ

ك	س	ر	خ	ك
ਕਰ	ਬਾਤ	ਡਰ	ਖੱਤ	ਕੱਰ
ਸੱਚ	ਬਾਤ	ਮਤ	ਖੱਤ	ਕੱਰ
ਸੱਚ	ਬਾਤ	ਡਰ	ਖੱਤ	ਕੱਰ

آ ج ك ل م ن ه و ز

ਆਜ ਕਾ ਕਾਮ ਕੱਲ ਪਰ ਮਤ ਡਾਲ

2. ਜੇਰ — ਇਹ ਸਿਹਾਰੀ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ
ਅੱਖਰ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ
— ਹੈ।

اس جس دل ضد
ਇਸ ਜਿਸ ਦਿਲ ਜ਼ਿਦ

ون گن آخر بارش
ਦਿਨ ਗਿਣ ਗਨ ਆਖ਼ਰ ਬਾਰਿਸ਼

سردی چڑیا
ਸਰਦੀ ਚਿੜੀਆ

دادا بولے وارث آیا
ਦਾਦਾ ਬੋਲੇ ਵਾਰਿਸ ਆਇਆ

ਦਾਦਾ ਬੋਲੇ ਵਾਰਿਸ ਆਇਆ

لايا
ਲਾਇਆ

دارا بولا چڑیا لایا
ਦਾਰਾ ਬੋਲਾ ਚਿੜੀਆ ਲਾਇਆ

ਦਾਰਾ ਬੋਲਾ ਚਿੜੀਆ ਲਾਇਆ

دس تک گن آج بارش ہوگی
ਦਸ ਤੱਕ ਗਨ ਅੱਜ ਬਾਰਿਸ਼ ਹੋਗੀ

16

16

16

3. ਪੇਸ਼ —

ਇਹ ਮੌਕਾ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ
ਅੱਖਰ ਦੇ ਉੱਪਰ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ —

ਪੇਸ਼ ਪੁਰ ਉਨ ਉਸ
ਪੁਨ ਪੁਰ ਉਨ ਉਸ

ਮੁੜ ਉਠ ਸੁਨ ਬੁਨ ਚੁਨ
ਮੁੜ ਉਠ ਸੁਨ ਬੁਨ ਚੁਨ

ਅਨ ਸੇ ਮਿਲ ਮੇਰੀ ਪਾਤ ਸੁਨ
ਉਨ ਸੇ ਮਿਲ ਮੇਰੀ ਪਾਤ ਸੁਨ

ਪਾਨੀ ਪੈਸ਼ ਕਰ ਖੀ
ਪਾਣੀ ਪੈਸ਼ ਕਰ ਖੀ

ਖਾਲੀ ਖਾਨੇ ਪੈਰ ਕਰ

ਸੀਬ ਜ਼ਿਨ ਜ਼ਿਨ ਕਰ

4. ਜਜ਼ਮ — ^{جزم} ਇਹ ਚਿੰਨ ਅੱਖਰ ਦੇ ਉੱਪਰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਅੱਖਰ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਹਲਕੀ ਤਾਲਵੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ —

عقل	علم	شكر	ملك
ਅਕਲ	ਇਲਮ	ਸ਼ੁਕਰ	ਮੁਲਕ

قرض	مشق	نظم
ਫ਼ਰਜ਼	ਮਸ਼ਕ	ਨਜ਼ਮ

مقل	سے	کام	لے
ਅਕਲ	ਸੇ	ਕਾਮ	ਲੇ

مشق	حل	کر
ਮਸ਼ਕ	ਹਲ	ਕਰ

نظم	یار	کر
ਨਜ਼ਮ	ਯਾਦ	ਕਰ

بیتار بیگم سوکھی

94171 66386

5. ਨੁਨ ਗੁੱਨਾ U نون غنة ਇਹ ਸ਼ਬਦ
 ਦੇ ਅੰਤ ਤੇ ਲਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ
 ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਬਿੰਦੀ ਵਾਂਗ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ماں میں ہیں جو
 ਮਾਂ ਮੈਂ ਹੈਂ ਹੂੰ

ਜੇਕਰ ਬਿੰਦੀ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ
 ਆਵੇ ਤਾਂ ਉੱਥੇ ਨੁਨ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ -

آ پائے پائے پائے
 ਆਂਖ ਚਾਂਦ ਚਾਂਦ ਬਾਂਟ ਬਾਂਟ

ਮੇਰੇ ਮਾਮੂ ਗਾਊਂ ਸੇ ਆਂ ਪੈਂ -

ਮੇਰੇ ਮਾਮੂ ਗਾਏ ਸੇ ਆਏ ਹੈਂ -

ਅੰ ਕਾ ਗਾਊਂ ਮੋਕਾ ਕੇ ਫਰੀਬ ਹੈ -

ਉਨ ਕਾ ਗਾਏ ਕੇ ਮੋਗਾ ਕਰੀਬ ਹੈ -

ਅੰ ਕੇ ਪੈਰੇ ਪੈਰੇ ਕਹਿਤ ਪੈਂ -
 ਉਨ ਕੇ ਹਰੇ ਭਰੇ ਖੇਤ ਹੈਂ।

ਮੈਂ ਆ ਗਾਊਂ ਜਾਨਾ ਪੈਂ -

ਮੈਂ ਭੀ ਗਾਏ ਜਾਤਾ ਹੈਂ।

6 شش تشریر — تسمدیج نآ سآ

ਇਹ ਸਬਦ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਅੱਖਰ 'ਤੇ ਜੋਰ ਪਾ ਕੇ ਬੋਲਣਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦੇ ਉੱਪਰ ਲਗਾਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਲਗਾਤਾਰ ਅੱਧਕ ਵਾਂਗ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।

اَبا اَما اَچھا اَچّھ
 ਅੱਬਾ ਅੱਮਾ ਅੱਛਾ ਬੱਚਾ

مَکّہ سَچّا
 ਮੱਕਾ ਸੱਚਾ

اَبا کتاب پڑھ رہے ہیں۔

ਅੱਬਾ ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਹਨ।

اَما کام کر رہی ہیں۔

ਅੱਮਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ।

بچہ کھیل رہا ہے۔

ਬੱਚਾ ਖੇਲ ਰਹਾ ਹੈ।

دین مَمارا سَچّا ہے۔

ਸ਼ਰ੍ਹ ਪਿਆਰਾ ਮੱਕੇ ਹੈ।

7. ਵਾਰਿ ਮਮਦੁਲਾ — ਐਂਕੜ ਅਤੇ ਹੋੜੇ ਦੀ ਰਲਵੀਂ ਮਵਾਜ਼
ਵਾਰਿ ਮਦ ਵਾਲਾ (واو معدول)

ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਖ ਵਾਲੇ ਅੱਖਰ ਨਾਲ ਹੀ
ਅਕਸਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ 'ਖ' ਦੀ ਮਵਾਜ਼
ਤਾਲਵੀ ਅਤੇ ਲਹਿਜਾ ਅਰਬੀ ਜੁਬਾਨ ਵਾਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਾਰਿ ਦੇ ਹੇਠਾ 9 ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਗਾ ਦਾ ਹੈ ਪਰ
ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ—

دستر خوان	خواب	خوش	خود
ਦਸਤਰਖਾਨ	ਖੁਵਾਬ	ਖੁਸ਼	ਖੁਦ
ਅਭਿਆਸ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰੋ —			

میرا نام صبا ہے - میں شوق سے
پڑھتی ہوں -

میرے بھائی کا نام سعد ہے -

وہ بھی میرے ساتھ پڑھتا ہے -

ہم خوش خط لکھتے ہیں -

اپنا کام خود کرتے ہیں -

خوش خوش رہتے ہیں -

اے اللہ ہمارے علم میں اضافہ فرما -

ਸਰਗਤੀਬ ਸਿੰਘ ਸੋਢੀ
94171 66386